

DR. VÁCZY MÁRIA:

AZ EKG AGRÁRPOLITIKÁJÁNAK FŐBB CÉLKITÜZÉSEI AZ 1970-ES ÉVEK
TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FELTÉTELEI KÖZÖTT

Az 1974/75-ös világgazdasági válság következtében jelentősen megváltoztak azok a külső és belső társadalmi-gazdasági feltételek és körülmények, amelyek közepette az EKG agrárpolitikája kialakult és a megvalósulás útjára lépett. Ha ez a helyzet tartósan fennmarad, - márpedig a különböző tényezők egész sora arra mutat, hogy a 80-as évek első felében nem várható lényeges javulás vagy fordulat - tovább erősíti és mélyíti azokat a társadalmi-gazdasági ellentmondásokat és nehézségeket, amelyek az EKG agrárpolitikájában és a mezőgazdasági termékek közös piacán már ma is fennállnak. Az EKG közös agrárpolitikája már kidolgozásakor ill. bevezetésekor sem volt problémamentes, de ezek akkor a kibontakozás folyamatában és a lényegesen kedvezőbb gazdasági feltételek, a viszonylag gyors növekedés körülményei között még nem jelentkeztek olyan erővel, mint a 70-es évek közepén.

1. Az EKG agrárpolitikájának főbb célkitűzései
és jellemzői

A II. világháborút követően mélyreható változások mentek végbe a fejlett tőkésországok mezőgazdaságában. A gyors gazdasági fejlődés, a kibontakozó tudományos-technikai forradalom egy-

részt jelentősen megváltoztatta a mezőgazdaság és a többi nemzetgazdasági ágazat közötti kapcsolat jellegét, szorosságát, a mezőgazdaság összgazdaságon belüli súlyát, arányát. Másrészt magán a mezőgazdaságon belül is jelentős változásokat, átalakulást eredményezett, ill. tett szükségessé. Mind a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma, mind a mezőgazdaság részesedése a bruttó nemzeti termékben jelentős mértékben csökkent, miközben a mezőgazdaság és a többi ágazat kölcsönös egymásrautaltsága, összekapcsolódása elmélyült. Ugyanakkor a tudományos-technikai forradalom átalakította a mezőgazdasági termelés technikai alapjait, amely az ipari eredetű eszközök és anyagok széleskörű alkalmazását, a kézi munkának a gépi munkával való felváltását jelentette. A technikai fejlődés, de a mezőgazdaság és a többi ágazat közötti kölcsönös összefonódás is mind jobban ellentétbe került /és még ma is kerül/ a mezőgazdaság szétaprózott, a technika megkövetelte termelési és üzemi struktúráról elmaradt méreteivel. A mezőgazdaság technikai és strukturális átalakítása, amely a nagy élelmiszerfeldolgozó és forgalmazó monopóliumok érdekeivel is összhangban volt, azonban nem nélkülözhetette az állam aktív szabályozó és támogató tevékenységét. Ezen túlmenően állami szabályozást igényelt a mezőgazdasági jövedelmek emelése, a mezőgazdasági termelés ösztönzése is. E célok megvalósítása érdekében az egyes tőkésországokban - így a nyugat-európai országokban is - a mezőgazdaság támogatására /agrárszubvenció/ és védelmére /agrárprotekciónizmus/ az állami beavatkozás és szabályozás bonyolult rendszerét hozták létre.

Az Európai Gazdasági Közösség létrejöttekor - részben a parasztság szavazatainak megnyerése miatt is - az egyes országok az agrársubvenció és agrárprotekciónizmus rendszerét továbbra is fenn akarták tartani, ez azonban a vámunióval közös agrárpolitika kialakítása útján volt összeegyeztethető.

A Római Szerződés a közös agrárpolitika főbb céljait - lényegében az egyes tagországok nemzeti agrárpolitikájának céljaival is összhangban - a mezőgazdasági tevékenység fokozásában /az önellátás mértékének növelése/, a mezőgazdasági lakosság megfelelő életkörülményeinek biztosításában, a piacok stabilitásában, a megfelelő fogyasztói árszinvonal kialakításában jelölte meg.

E célok megvalósítása alapvetően hosszú távu strukturalpolitikát és beavatkozási formákat igényelt volna, ugyanis a nyugat-európai mezőgazdaság fő problémája - mint már említettük -, hogy egyre fokozottabb erővel jelentkezik a nagyüzemek, a nagyobb területű mezőgazdasági termelőegységek létrehozásának igénye. Az elavult, s alig változó kis- és törpebirtokra alapozott termelés talaján a mezőgazdasági jövedelmek megfelelő, más nemzetgazdasági ágak jövedelmi színvonalához hasonló mértékű szintjének biztosítása, a megfelelő fogyasztói árszinvonal stb. kialakítása rövid távu, és elsősorban ár- és piacpolitikai eszközökkel nem oldható meg kielégítően. Márpedig a közös piaci országok 1958 évi stress-i konferenciáján elfogadott alapelvek, amelyekre a közös agrárpolitika ill. szabályozás felépült, elsősorban a piaci beavatkozási formáknak, az árpolitikának és az ártámogatás rendszerének adott elsőbbséget. Mint ismeretes ezen

alapelvek egyike az egységes, mezőgazdasági közös piac megteremtése, a termékek közösségen belüli egységes árszínvonalának kiépítése, és szabad, vámentes forgalmának biztosítása. A másik, az egységes belső piaccal is szorosan összefüggő elv, hogy továbbra is fenntartják az agrárprotekciónizmus rendszerét, közösségi vámrendszerrel védik az egységes piacot a kívülről álló országok áruival és a világpiaci árváltozásokkal szemben. S végül, harmadik alapelveként említhetjük, hogy az agrárpolitikai intézkedések pénzügyi terheit a tagállamok közösen viselik, ez az együttműködés az Európai Mezőgazdasági Irányítási Iroda és Garanciális Alap keretében valósul meg.

A fenti alapelvek tükröződnek az un. piaci rendtartásokban, amelyek 1962 után kezdték meg működésüket. Ekkor még az EKG mezőgazdasági termelésének mintegy felére, 1970-ben már 87 %-ára, ma pedig több, mint 90 %-ára terjednek ki.^{1/} A piaci rendtartások jelentős szerepet töltenek be a közös agrárszabályozásban, ugyanis ezeken keresztül valósul meg a közös árszabályozás, ártámogatás és külkereskedelmi védelem.

2. A 70-es évek társadalmi-gazdasági változásának hatása az EKG agrárpolitikai célkitűzéseire

^{1/} A 60-as években viszonylag gyors és egyenletes növekedés jellemezte az akkori EKG-tagországok gazdaságát. E fejlődés kedvezően hatott a közös agrárpolitika bevezetésére is, s mint ismeretes az eredeti elképzeléseknél hamarabb valósították meg pl. a közös agrárpiacot is. A közös agrárpolitikai szabályok és intézkedések a kedvező feltételek hatásával összekapcsolódva je-

lentős mértékben elősegítették a nyugat-európai mezőgazdaság fejlődését. Ezzel együtt azonban maguk is számos problémát, konfliktust eredményeztek. A közös agrárpolitika belső ellentmondásait csak tovább fokozták azok a változások, amelyek a 70-es években a tőkés világ gazdaságban és az EKG-hoz tartozó valamennyi országban végbementek. A válság különböző mértékben érintette az egyes EKG-tagországot, s ez sem hatott kedvezően a közös agrárpolitikára, kiélezte, s elmélyítette a már korábban is fennálló ellentéteket, felerősítette a protekcionista törekvéseket. Az EKG agrárpolitikájának kritikus pontjai közül itt mindenekelőtt a közös árak, a struktúraátalakulás, a mezőgazdasági jövedelmek és a termékfeleslegek kérdését kell kiemelnünk.

Elsőként az egységes mezőgazdasági árszínvonal problémáját emliteném meg. A mezőgazdasági közös piac létrehozásakor egységes, közös valuta hiányában a mezőgazdasági árakat az 1962-ben bevezetett közös elszámolási egységben határozták meg, amely a tagországok valutaárfolyamainak stabilitására épült ill. ezt feltételezte. A nemzetközi pénzügyi rendszer felbomlása, a valuta-paritások módosulása éppen a közös agrárpiac egyik "alappillért", a közös árak rendszerét, s az ezen alapuló szabad termékforgalmat veszélyeztette. A valuták fel- és leértékelődése - a közös árak nemzeti valutában kifejezett árszínvonalán keresztül - azonban különböző előnnyel ill. hátránnyal járt volna az egyes országok termelőire ill. fogyasztóira. E nem kívánt hatások kiküszöbölésére /a hazai termelők vagy fogyasztók védelmére/ vezették be az un. "zöld árfolyamot". A "zöld árfolyamok" rendszere azonban az egymás közti termékforgalomban járt volna előnnyel ill.

hátrányokkal, ugyanis pl. a leértékelődő valutájú országok olcsóbb exportjuk révén veszélyeztették volna a felértékelődő vagy stabil valutájú országok termelőinek érdekét. /Igy pl. az olcsóbb francia agrártermékek elárasztották volna a nyugat-német piacot./ A zöld árfolyamok e "kellemetlen következményei" megakadályozására vezették be a "határkiegyenlítő illetéket", vagy más néven, a "valutakompenzációk" rendszerét. Az illeték mértéke a devizaárfolyam és a zöld árfolyam közötti különbségtől függ, tartalmát tekintve azonban, mint importszubvenció és exportadó ill. exportszubvenció és importadó funkcionál. A határkiegyenlítő illeték nagyságát és költségeit szemlélteti az 1. táblázat. /A pozitív előjelű illeték exportszubvenciót, ill. importadót, a negatív előjelű pedig importszubvenciót és exportadót jelent./ A táblázat adataiból is jól látható, hogy e rendszer a belső versenyfeltételeket is torzítja, védi a drágán termelő nyugat-német, holland, belga gazdaságokat, a hátrányos helyzetbe hozza a francia, angol, vagy olasz termelőket.

A "zöld árfolyam" és a "határkiegyenlítő illeték" bevezetése mellett, közös mezőgazdasági árszinvonalról csak 1967 és 1969 között beszélhetünk, ma a mezőgazdasági árak szinvonala közötti különbségek a kilenc tagországban lényegesen nagyobbak, mint a közös agrárpolitika bevezetése előtt voltak. Amellett, hogy ez lényegében a közös agrárárak rendszerének felbomlását is jelenti, jelentős anyagi-pénzügyi kiadásokkal is jár /lásd 1. táblázat/ és tovább bonyolítja a közös piac amúgy is bonyolult és bürokratikus elszámolási és irányítási rendszerét.

A határkiegyenlítő illeték nagysága az EGK-országokban^{2/}

1. táblázat

	Határkiegyenlítő illeték %-ban 1977 november	Kiadás /-/ ill. bevétel /+/ millió DM ^x 1977
Benelux államok	+1,4	- 28,2
NSzK	+7,5	+ 54,9
Hollandia	+1,4	-125,5
Dánia	-	-
Franciaország	-14,5	+955,3
Olaszország	-16,5	-1419,2
Irország	- 1,9	+ 45,2
Anglia	-28,9	-2866,5
A kiadások és be- vételek egyenlege, nettó költsége		3384,0

x a tényleges áruforgalom alapján

Forrás: Agrarwirtschaft 1978/9. szám.

A "közös" árak valutakompenzációkkal mesterségesen fenntartott rendszerére újabb "veszélyt" jelentett a közös valuta, az ECU bevezetése. Mivel az ECU nem volt összeegyeztethető a mezőgazdasági árak és elszámolások rendszerével, így - jobb megoldás nem lévén - a közös árak elszámolási egységének is megállapították az ECU-ban kifejezett árfolyamát. Ez ha közvetlenül nem is befolyásolja a közös agrárárak problémáját, hosszabb távon újabb konfliktusokat okozhat.

tusok, elszámolási nehézségek forrása lehet, s előbb-utóbb elkerülhetetlenné teszi az egész közös árszabályozási és elszámolási rendszer átalakítását.

Másodszor, a közös mezőgazdasági árpolitika és a mezőgazdasági jövedelmek, valamint a strukturapolitika néhány összefüggését kell megvizsgálnunk.

A nagymértékű ártámogatások és gyorsan növekvő agrárárak, nyugat-német közgazdászok kifejezésével élve "a jövedelemcentrikus mezőgazdasági árpolitika" amellett, hogy az arányos és stabil mezőgazdasági jövedelmek elérését és fenntartását sem biztosította kielégítően, óriási méretű termékfeleslegek kialakulását is eredményezte. A jövedelmek színvonalának megítélését, összevetését pl. más ágazatok, így az ipari jövedelmek színvonalával nehezíti az a körülmény, hogy meglehetősen szűkkörű és szórványos adatok állnak rendelkezésre. Az NSzK mezőgazdaságára vonatkozó adatok szerint az 1976/77-es és az 1968/69-es gazdasági évek között az egy családi munkaerőre jutó nominális jövedelem évente átlagosan 7,7 %-kal emelkedett, a reáljövedelem pedig 2,4 %-kal.^{3/} Ezek az átlagos adatok azonban eltakarlják az évenkénti igen erőteljes ingadozásokat, mert pl. míg

1975/76-ban a nominális jövedelmek a megelőző évhez képest 20 %-kal nőttek, 1976/77-ben már csak 13,7 %-kal, miközben a reáljövedelmek növekedési üteme nem érte el a korábbi szintet.^{4/} Bár ezen adatok az NSzK mezőgazdaságára vonatkoznak, feltételezhető, hogy a többi EGK-országban sem nőttek megfelelő ütemben a mezőgazdasági jövedelmek, még ha a jövedelmek növekedési üteme megegyezett is más ágazatokban elért ütemmel, a már korábban is fennálló jövedelemkülönbségek nem vagy alig csökkentek. Er-

re utal az a tény is, hogy "... a mezőgazdaság termelékenységére /egy foglalkoztatottra jutó bruttó nemzeti termék/ 1968-tól 1975-ig évente 6,3 %-kal nőtt, miközben az egész gazdaságé évi 3,1 % volt. Ennek ellenére a két szektor közötti szakadékot még nem tudták áthidalni: a bruttó nemzeti jövedelemből csak 4 % jut a mezőgazdasággal foglalkozók 8,4 %-ára ... A mezőgazdasági jövedelmek közötti eltérés még mindig igen nagy a tagországok és az országokon belül egyes területek között."^{5/}

A 70-es években a mezőgazdasági jövedelmek növekedését befolyásoló tényezők közül mindenekelőtt az inflációs ráták emelkedését és a mezőgazdaságból történő munkaerő-elvándorlás mérséklődését kell kiemelnünk. Az agrárárak növekedésének hatását nagymértékben "semlegesítette", hogy a mezőgazdasági termelésben egyre nagyobb arányban felhasznált ipari eredetű anyagok, eszközök ára is erőteljesen emelkedett. 1977-ben az NSzK-ban a mezőgazdasági termelői árak 42 %-kal haladták meg az 1970 évi szintet.^{6/} Az EKG egészét tekintve pedig 1970 és 1975 között a közös agrárárak átlagosan 45,9 %-kal, az ipari eszközök árai pedig 63,9 %-kal emelkedtek.^{7/} Az árarányok kedvezőtlen alakulása mindenekelőtt a Közös Piac gazdaságainak mintegy 60 %-át kitevő kisgazdaságokat érintette hátrányosan, s állandóan erősödő nyomást gyakorolt a mezőgazdasági árak és támogatások további növelésére.

A mezőgazdasági jövedelmek biztosítására irányuló árpolitika, az ártámogatásokra fordított kiadások növekedésével együtt a termelés növelésére is ösztönzött, még akkor is, amikor az élelmiszer iránti kereslet /részben a népesség-növekedés üteme,

részben a kereslet alacsony jövedelemrugalmassága miatt/ nem, vagy alig növekedett. A fokozódó tultermelés - az intervenciók felvásárlás és garantált árak következtében - csak részben hatott vissza a termelőkre, így a készletek, a termékfelesleg felhalmozódását eredményezte. A Közös Piac feleslegei pl. vajból 185 ezer, marhahusból 273 ezer, tejporból 811 ezer, cukorból 1,5 millió tonnát tettek ki 1978-ban.^{8/}

Más oldalról szintén kedvezőtlen kihatással van a mezőgazdasági jövedelmek alakulására, hogy a gazdasági válság, a munkanélküliség fokozódása következtében megnehezültek az üzemfeladás, a munkaerő elvándorlásának lehetőségei. Az NSzK-ban a munkaerő elvándorlás mértéke 1975 és 1977 között évi 2 %-ra mérséklődött a korábbi 4-5 %-kal szemben, ugyanakkor egyes számítások szerint - kedvező áralakulást feltételezve - a mezőgazdasági munkaerőállomány legalább évi 3-3,5 %-os csökkenése lenne szükséges ahhoz, hogy a szektorális jövedelem-diszparitás ne fokozódjék.^{9/}

A Közös Piac árpolitikája egyébként - amikor a gazdasági feltételek még viszonylag kedvezőek voltak a munkaerő elvándorlásra, s az üzemfeladásra - maga is a hagyományos birtokszerkezet fennmaradására ösztönzött, amennyiben egyébként életképtelen üzemek fennmaradását is biztosították a magas, a világpiaci átlagot is meghaladó árak. Bár 1960 és 1975 között az egyháznál nagyobb farmokról a mezőgazdasági munkaerő 52 %-a elvándorolt, s számos kisgazdaság szűnt meg, a gazdaságok méret szerinti megoszlása nem változott lényegesen. 1960 és 1975 között, az EKG egészében véve, az 1-10 ha területű gazdaságok részaránya

67,6 %-ról mindössze 59,6 %-ra csökkent, a viszonylag nagyméretű gazdaságok /50 ha felettiek/ aránya pedig 3,5 %-ról 6,2 %-ra emelkedett.^{10/}

A megváltozott társadalmi-gazdasági feltételek tovább lassították a strukturális átalakulás folyamatát, s ez a mezőgazdasági beruházások fokozódásával, a föld, a földbérlet és a tőke-javak iránti kereslet és verseny erősödésével, a termelés növelésével járt együtt, azaz végső soron a tultermelés erősödéséhez vezetett ill. vezet. Ugyanis az egyébként üzemeiket feladni szándékozók - kedvezőbb kereseti és munkalehetőségek hiányában - továbbra is a mezőgazdaságban kényszerülnek maradni, s hogy jövedelmi helyzetüket tartani tudják, gazdaságaik fejlesztésére, a termelés növelésére is kényszerülnek.

A tultermelés fokozódása, a struktúra-átalakulás lassulása, a mezőgazdasági jövedelmek elégtelen színvonala, növekvő agrárárak, a közös agrárpolitikával járó kiadások állandó emelkedése - ezek a közös agrárpolitika legfontosabb, s korántsem teljes "kísérő jelenségei" a 70-es évek kedvezőtlen társadalmi-gazdasági feltételei között. A közös agrárpolitika, mint már korábban is, de napjainkban még fokozottabban, állandó kritika tárgyát képezi az EKG-n belül, s mind többen és mind erősebben hangsúlyozzák a közös agrárpolitika reformjának szükségességét.

J e g y z e t e k

1. Gulyás József: A Közös Piac agrárpolitikája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1978. 136. old., és Az élelmiszeripar gazdasági kérdései. Élelmiszeripari Gazdaságkutató Intézet, 1979/3. 13. old.
2. Forrás: Stamer: Zur Preispolitik der EG 1978/79. Agrarwirtschaft, 1978. 9. sz. 281. old.
3. S. Bauer: Aspekte und Tendenzen der Einkommensentwicklung in der Landwirtschaft. Agrarwirtschaft. 1978. 4. sz. 103. old.
4. S. Bauer: I.mű. 103. old.
5. The Agricultural Policy of the European Community. Belgium, 1977. 2. sz. p. 1-37.
6. D. Manegold: Aspekten der Gemeinsamen Agrarpolitik. Agrarwirtschaft, 1978. 12. sz. 381. old.
7. Gulyás József: I.mű. 144. old.
8. Hawkesworth, R.: Small Farms and Food Surpluses: The dilemma of the cap, Journal of Industrial Affairs. 6. k. 1979. 2. sz. Spring. p. 28-34.
9. Dr. W. Heinrichsmeyer: Einfluss veränderter gesamtwirtschaftlicher Rahmenbedingungen auf Landwirtschaft und Agrarpolitik. Agrarwirtschaft, 1978. 93-103. old.
10. Hawkesworth: id. mű.

Dr. Váczy, Mária:

Die grundlegenden Zielsetzungen der EG Agrarpolitik unter
den sozial-wirtschaftlichen Bedingungen der 70-en Jahren

/Resümee/

Nach dem zweiten Weltkrieg sind in der Landwirtschaft der west-europäischen kapitalistischen Länder tiefgreifende Veränderungen hervorgegangen die einen immer stärkeren Eingriff von monopol-kapitalistischen Staat forderten.

Das Ziel der Agrarpolitik der EG besteht unter anderem darin die landwirtschaftlichen Produktion zu steigern, paritätische Einkommen für Landwirten zu sichern, die Marktlage zu stabilisieren. In Folge der Weltwirtschaftskrise 1974/75 haben sich die gesamtwirtschaftlichen Rahmenbedingungen, unter denen die Agrarpolitik der EG entstand, wesentlich verändert. Diese Veränderungen haben die schon früher existierenden Widersprüche innerhalb der EG Agrarpolitik weiter verschärft und vertieft. Unter diesen sollen die Probleme der gemeinsamen Agrarpreisen, der Strukturwandel in der Landwirtschaft, der landwirtschaftlichen Einkommen und der Überproduktion betonen und untersuchen.